

4. Referendum [Scrutini] (In complesso) – Referendum costituzionale del 4 dicembre 2016 – Ministero dell’Interno [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elezioni.interno.it/referendum/scrutini/20161204/FX01000.htm>.

В. Д. Воднік, кандидат філософських наук, доцент,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

МЕНТАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розвиток будь-якого суспільства, людини проходить під визначальним впливом культури. Поза її досягненнями поведінка і діяльність людини, соціальних спільнот утрачають спрямованість розвитку, сенс існування. Політика, як і будь-який інший вид людської діяльності, має свідомий характер. Визначаючись у кінцевому підсумку об’єктивними економічними й соціальними чинниками, вона водночас здійснюється під впливом свідомості та культури людей. В культурі дістають відображення способ людського буття, набутий досвід, традиції, цінності та механізм їх реалізації.

Політичні відносини визначаються не тільки активно існуючим співвідношенням сил, але й нагромадженими в ході історичного процесу уявленнями про світ, цінності, зразки поведінки, що передаються в межах культури. Політика – частина культури. У політичній діяльності виявляються певні цінності і певні стійкі зразки поведінки. Без вивчення і врахування суб’єктивного чинника політичного життя, впливу на останнє ментальності неможливо осягнути сутність політичних явищ і процесів, визначити тенденції й перспективи їх розвитку. Ментальність характеризує специфічні рівні індивідуальної й колективної свідомості, являючи собою характеристику специфічного типу мислення. Навички усвідомлення навколишнього, розумові схеми, комплекси образів культурально виявляються в ментальності. Вона формується на основі природних даних і соціально обумовлених компонентів (соціального досвіду, здорового глузду, інтересів, емоційної вразливості), розкриваючи уявлення людини про світ, проявляючи звички, пристрасті, колективні емоційні шаблони.

Найбільш вираженими ознаками української ментальності є: кардоцентричність (сентименталізм, емпатія, чуттєвість); анархічний індивідуалізм (прагнення до особистої свободи без належного стремління до державності); перевага емоційного, чуттєвого над волею та інтелектом.

Головні труднощі вивчення ментальності в тому, що дослідники мають на практиці справу з мисленням, нормами поведінки й почуттями, у той час

як ментальність перебуває глибше цих форм, а проявляється, тільки проєктуючись на екрани різних символічних практик, матеріалізується в мисленні, почуттях і діях. Ментальність відрізняється досить сталим характером, містить у собі ціннісні орієнтації (цінності усвідомлювані й такі, що формулюють життєві настанови), але не вичерпується ними, характеризуючи глибинні рівні колективного й індивідуального несвідомого. Вона виражає життєві й практичні настанови людей, стійкі образи світу, емоційні переваги, властиві співтовариству й культурній традиції.

Особливість розвитку суспільств перехідного типу (від однієї моделі розвитку до іншої) пов'язана зі змінами як об'єктивних умов, так і соціальних пріоритетів, цінностей та орієнтацій. Трансформування світоглядних орієнтацій тривалий час перебуває в стані амбівалентності (поєднання протилежних, суперечливих тенденцій), руйнування попередніх світоглядних стереотипів і формування нової або реконструкції існуючої системи цінностей. За цих умов значно ускладнюється орієнтація громадян у політичному житті суспільства, у визначенні індивідуальних позицій до тих чи інших суспільних процесів. Ми будемо демократичне суспільство, а демократія – це особлива культура ставлення до суспільного життя, яка ґрунтується на визнанні фундаментальної гідності людини. Відсутність демократичних передумов у нашій країні не могла не відбитися на ментальності українського народу. Тривале панування тоталітаризму деформувало уявлення про демократію. Необхідний довготривалий досвід успішної діяльності демократичних інститутів, щоб у національному характері утвердились такі риси демократії, як терпимість, готовність до співробітництва з людьми, що мають інші політичні та ідейні погляди, повага прав особи і меншин, усвідомлення громадянами принципу «держава для громадянина», дотримання закону усіма громадянами, незалежно від посади, статусу тощо.

Саме ментальність визначає політичну поведінку індивідів і соціальних спільностей, надаючи їй певного змісту і спрямування. Сучасній Україні загалом властива прихильність до західноєвропейських політичних цінностей, але помітними є риси ментальності та культури східних народів, зокрема орієнтація на харизматичних лідерів, підданське ставлення до будь-якого центру влади, етатизм, підпорядкованість церкви державі. Потрібно зазначити, що в українців переважають більш патерналістські настрої, тобто замість активної громадянської позиції перевага надається пошуку заступництва «зверху». До того ж, можна спостерігати поєднання протилежних цінностей і норм, тобто, з одного боку, – вимога демократичних свобод, а з другого – схвалення недемократичних методів вирішення суспільних проблем. Звучить підтримка ринкових відносин, а на противагу – вимога соціальної рівності. Спостерігається нездатність до адекватної оцінки власних національних ін-

тересів, схильність більше розраховувати на зовнішню допомогу, ніж на власні сили.

Матеріальний добробут людини ніколи не був для нашого суспільства базовою цінністю. Нині ми спостерігаємо, як на тлі витискання суспільно-значущих мотивів та маргіналізації культурного простору формується якісно інша молодіжна культура, утворюється новий клас – клас підприємців, виникнення якого з самого початку пронизує фундаментальне протиріччя між власними інтересами та суспільно-значущими цінностями. На відміну від держав, які випробували «цивілізуючий вплив капіталу» раніше, мешканці України сторіччями орієнтувались здебільшого на норми общинного колективізму, що втілюють, насамперед, інтереси сім'ї, общини, стану, держави. З ранніх років людина відчувала не просто залежність, але й безумовну підпорядкованість груповим общинним інтересам. Засуджувалася і піддавалася остракізму орієнтація на власні інтереси. Причому в ХХ ст. такі традиції посилювались ще і дуже жорстоким тотальним контролем держави, що включав будь-яку активність громадянина України. Ось чому в більшості регіонів люди з великими труднощами сприймали ідеї ліберальної демократії, основані на неприродних для них цінностях: поняття ринку, політичної і економічної свободи, конкуренції, моральної автономії тощо. Українській ментальності й сьогодні властиві ідеї общинності, справедливості, патріотичності, не прагматичного, а орієнтованого на ідеальні цілі способу життя.

Стабільності суспільства, вірогідності прогнозів політичних процесів сприяє єдність ментальності українського народу, на яку впливають соціально-етнічні відмінності. Навряд чи сумнівно, що ментальність населення Криму, Слобожанщини, Придніпров'я і Галичини, насамперед, не співпадають якісно. Але вони просто різноманітні і зумовлені особливостями соціально-культурного і економічного розвитку регіонів. Відмінності відбиваються на сприйманні сучасних проблем суспільства, існують внаслідок соціальної різnorodності суспільства. Але вони можуть стати і джерелом дестабілізації суспільно-політичного життя.

Важливу роль у політичному житті суспільства відіграють традиції. Саме їм властива унікальна якість, що забезпечує збереження безперервності історичного (а отже, політичного) процесу. Істотне й місце стереотипів. Вони формують почуття політичної ідентичності, виконують ідентифікаційно-інтегруючі, орієнтаційні, а іноді й дезінтегруючі функції. У сучасному політичному процесі протистоять дві тенденції: з одного боку, підвищується активність людей, їх участь у політиці; а з другого – поглиблюється відчуження громадян від політичних інститутів.

Українському суспільству сьогодні як ніколи потрібна загальна ідеологічна платформа, вибудована на фундаменті української ментальності, що розу-

міється як духовно-психологічний спосіб світосприймання й освоєння навколишньої дійсності. Інтегруючим елементом виступає політичний світогляд, що становить частину загального світогляду окремої людини, окремої групи або іншої соціальної спільності. Великий вплив на характер політичних орієнтацій, симпатій і антипатій людей роблять домінуюча в суспільстві система світоглядних позицій, ціннісно-нормативних настанов. Причому найбільший вплив на характер політичної культури, політичну участь, політичну поведінку роблять ті політичні цінності (демократичні, ліберальні, авторитарні й ін.), які належать до категорій, які устоялися, одержали певне емоційно-почуттєве фарбування, цінності, «пропущені» не тільки через свідомість, але й через «душу» людини. Втілюючи ціннісно-змістовну детермінацію політичної активності людини, ментальність характеризує її здатність розуміти специфіку своїх владнозначущих інтересів, діяти при досягненні цілей відповідно до правил політичної гри, а також творчо перебудувувати свою діяльність при зміні потреб і зовнішніх обставин. За умов суверенного існування відроджуються такі традиційні риси української ментальності, як народоправство, толерантність, ліберальне ставлення до держави (не людина і нація для держави, а держава для людини і нації). У сучасних умовах в Україні особливо актуальним бачиться збереження національної згоди. Основою її може виступати суспільний консенсус у відношенні прихильності до демократичного реформування. Необхідні одночасні перетворення в економічній, політичній і соціальній сферах з урахуванням духовного рівня суспільства.

Н. В. Гайворонюк, кандидат філософських наук, доцент,
Львівський державний університет внутрішніх справ

ПРАВО НА ІДЕНТИЧНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ

Стрімкі зміни, що нині відбуваються практично у кожній сфері суспільного та індивідуального буття, спонукають до перегляду та розуміння їх звиклих форм. Дискусії, що точаться у правознавстві, філософії права та політології щодо ролі, яку воно виконує сьогодні, щодо змісту та відображення у різних буттєвих іпостасях, є тому наочним підтвердженням. Якщо класичне розуміння права, що сформувалось у попередню добу, характеризувалось